

Twierdzenie (Riemann): Jeżeli $\sum a_n$ jest warunkowo zbieżny,

$\forall a_n \in \mathbb{R}$, to $\forall r \in \mathbb{R} \setminus \{\pm\infty\}$ $\exists \sigma: \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ bijekcja $\sum_{n=1}^{\infty} a_{\sigma(n)} = r$.

Innymi słowy, przestawianie wyrazów w szeregu warunkowo zbieżnym nie tylko może zaburzyć wartość sumy, ale możemy dostać szereg zbieżny do dowolnie wybranej liczby rzeczywistej, albo i rozbieżny.

Szkic dowodu: Zauważmy, że $\forall x \in \mathbb{R} \quad x = \max(x, 0) + \min(x, 0)$.

Stąd $\sum_{n=1}^{\infty} a_n = \sum_{n=1}^{\infty} [\max(a_n, 0) + \min(a_n, 0)]$.

Gdyby któryś z szeregów $\sum_{n=1}^{\infty} \max(a_n, 0) = \sum_{n: a_n > 0} |a_n|$
i $\sum_{n=1}^{\infty} \min(a_n, 0) = -\sum_{n: a_n < 0} |a_n|$

był zbieżny, to ~~był~~ zbieżny byłby i drugi.

Niech $\sup \sum_{n=1}^{\infty} \max(a_n, 0) < \infty$, wtedy $\sum_{n=1}^{\infty} \min(a_n, 0) =$
 $= \sum_{n=1}^{\infty} (a_n - \max(a_n, 0)) = \sum_{n=1}^{\infty} a_n - \sum_{n=1}^{\infty} \max(a_n, 0)$ ← różnica 2 szeregów zbieżnych jest zbieżna.
wolno, bo oba szeregi po prawej stronie są zbieżne.

Albo więc oba są zbieżne, albo oba rozbieżne.

~~(w tym)~~ Gdyby oba były zbieżne, to $\sum_{n=1}^{\infty} |a_n| = \sum_{n=1}^{\infty} [\max(a_n, 0) - \min(a_n, 0)] = \sum_{n=1}^{\infty} \max(a_n, 0) - \sum_{k=1}^{\infty} \min(a_n, 0)$ byłby zbieżny - a nie jest. Stąd $\sum_{n: a_n > 0} a_n = +\infty$, $\sum_{n: a_n < 0} a_n = -\infty$.

Pomnijmy ^{kolejne} dodatnie wyrazy szeregu $\sum a_n$ i oznaczmy je (b_k) , a ujemne (c_k) . Zauważmy, że $\lim_{n \rightarrow \infty} a_n = 0$, więc $\lim_{k \rightarrow \infty} b_k = 0$ i $\lim_{k \rightarrow \infty} c_k = 0$

Jak dostać sumę szeregu $\sum a_{\sigma(n)} = 17$?

Przechy Praste

Twierdzenie: Jeżeli (b_n) jest ograniczony, a $\sum a_n$ jest bezwgl. zbieżny, to $\sum a_n b_n$ też jest bezwgl. zbieżny.

Uwaga: Jeżeli szereg $\sum a_n$ warunkowo zbieżny nie spełnia tego twierdzenia: wystarczy wziąć $b_n = \text{sgn } a_n$, $\forall |b_n| \leq 1$, wtedy $\sum a_n b_n = \sum |a_n| = +\infty$.

Dowód: Niech $\forall_n |b_n| < M$, wtedy $\forall |a_n b_n| \leq M |a_n|$ i z kryt. porównawczego i zbieżności $\sum |a_n|$ mamy zbieżność $\sum (a_n b_n)$.

Przebieg. Abela: będziemy badać, jak wyżej, szeregi postaci $\sum a_n b_n$, w sytuacji, w której ciąg (a_n) i (b_n) , ew. szeregi $\sum a_n$ i $\sum b_n$ mają dodatkowe własności.

Niels Henrik Abel (1802-1829)
podstawy teorii grup, rozwiązalność n -u 5-go stopnia, funkcje eliptyczne, teoria szeregów.

Trik, zwany przebiegiem Abela, pozwala nieco inaczej zapisać sumy częściowe szeregu $\sum a_n b_n$:

Niech $A_n = \sum_{k=1}^n a_k$

$$\sum_{n=1}^{\infty} a_n b_n = \sum_{k=1}^n a_k b_k = a_1 b_1 + \sum_{k=2}^n (A_k - A_{k-1}) b_k =$$

$$= a_1 b_1 + \sum_{k=2}^n A_k b_k - \sum_{k=2}^n A_{k-1} b_k =$$

pogrupujemy wg. A_k

$$= a_1 b_1 + \sum_{k=1}^n A_k b_k - \sum_{k=1}^{n-1} A_k b_{k+1} =$$

$$= \sum_{k=1}^{n-1} A_k (b_k - b_{k+1}) + A_n b_n$$

Wniosek (twierdzenie "o sumowaniu przez części")

Jeżeli 1° zbieżny jest szereg $\sum A_n (b_n - b_{n+1})$
oraz 2° zbieżny jest ciąg $(A_n b_n)_{n \in \mathbb{N}}$,

to zbieżny jest szereg $\sum a_n b_n$

Dowód: $S_n = \sum_{k=1}^n a_k b_k = \underbrace{\sum_{k=1}^{n-1} A_k (b_k - b_{k+1})}_{\text{zbieżny z (1)}} + \underbrace{A_n b_n}_{\text{zbieżny z (2)}}$.

Twierdzenie Abela

Niech $(a_n), (b_n) \subset \mathbb{C}$, $A_n = \sum_{k=1}^n a_k$.

Jeżeli (•) ciąg (A_n) jest ograniczony

oraz (••) $\sum_{n=1}^{\infty} |b_n - b_{n+1}| < \infty$ i $b_n \rightarrow 0$

to szereg $\sum a_n b_n$ jest zbieżny.

Dowód: Sprawdzimy punkty 1° i 2° z tw. o sumowaniu przez części:

1° szereg $\sum A_n (b_n - b_{n+1})$ jest zbieżny (możemy myśleć o szeregu bezwgl. zbieżnego $\sum (b_n - b_{n+1})$ przez ciąg ograniczony (A_n))

2° skoro (A_n) ograniczony, $b_n \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 0$, to $A_n b_n \xrightarrow{n \rightarrow \infty} 0$.

Kryterium Abela

Niech $(a_n) \subset \mathbb{C}$, $(b_n) \subset \mathbb{R}$. Jeżeli

a) szereg $\sum a_n$ jest zbieżny

oraz b) ciąg (b_n) jest monotoniczny i ograniczony

to szereg $\sum a_n b_n$ jest zbieżny.

Dowód:

Ciąg (b_n) jest, na mocy b), zbieżny do granicy b .

Oznaczmy $\tilde{b}_n = b_n - b$. Ciąg $(\tilde{b}_n)$ jest monotoniczny i dąży do 0.

Zbadajmy teraz szereg $\sum_{n=1}^{\infty} (\tilde{b}_n - \tilde{b}_{n+1})$.

$$\sum_{k=1}^n (\tilde{b}_k - \tilde{b}_{k+1}) = \tilde{b}_1 - \tilde{b}_2 + \tilde{b}_2 - \tilde{b}_3 + \dots + \tilde{b}_n - \tilde{b}_{n+1} = \tilde{b}_1 - \tilde{b}_{n+1} = b_1 - b - (b_{n+1} - b) = b_1 - b_{n+1} \xrightarrow{n \rightarrow \infty} b_1 - b$$

jest to więc szereg zbieżny. Z monotonicznością $(\tilde{b}_n)$ wiemy, że jego wyrazy mają ustalony znak - dodatni, gdy $(\tilde{b}_n)$ malejący, ujemny - gdy ~~malejący~~ rosnący; to oznacza, że szereg ten jest bezwzględnie zbieżny.

$$\sum |\tilde{b}_k - \tilde{b}_{k+1}| < \infty.$$

Stąd szereg $\sum a_n \tilde{b}_n$ spełnia założenia tw. Abela $\Rightarrow$ jest zbieżny (A_n ograniczony, bo zbieżny).
mamy też

$$\sum a_n b_n = \sum a_n (\tilde{b}_n + b) = \underbrace{\sum a_n \tilde{b}_n}_{\text{zbieżny z tw. Abela}} + \underbrace{b \sum a_n}_{\text{zbieżny z a)}. \quad \square$$

Kryterium Dirichleta:

Johann Peter Gustav Lejeune Dirichlet
(1805-1859)

Niech $(a_n) \subset \mathbb{C}$, $(b_n) \subset \mathbb{R}$. Jeżeli

a) ciąg (A_n) jest ograniczony

b) ciąg (b_n) jest malejący i dąży do 0

to $\sum a_n b_n$ jest zbieżny.

Dowód: Spełnione są założenia tw. Abela,

gdyż $\sum_{k=1}^n |b_k - b_{k+1}| = \sum_{k=1}^n (b_k - b_{k+1}) = b_1 - b_{n+1} \xrightarrow{n \rightarrow \infty} b_1$.

(reszta założeń - oczywista).

Wniosek: Kryterium Leibniza

Jeżeli (b_n) monotonicznie dąży do 0, to $\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n b_n$ jest zbieżny

Dowód: Bez straty ogólności możemy założyć, że (b_n) jest ~~malejący~~ ^{nierosnący}, $a_n = (-1)^n$, więc $A_n = \begin{cases} -1 & 2k \\ 0 & 2k+1 \end{cases}$ i spełnione są założenia kryterium Dirichleta. $(b_n \geq 0) \leftarrow$ bo (b_n) nierosnący i $\rightarrow 0$.

Inny dowód kryterium Leibniza (silic)

Niech $S_n = \sum_{k=1}^n (-1)^k b_k$; $Z_n = S_{2n}$; $W_n = S_{2n+1}$

$Z_{n+1} - Z_n = S_{2n+2} - S_{2n} = b_{2n+2} - b_{2n+1} \leq 0$, $\leftarrow (Z_n)$ niemalejący
analogicznie $W_{n+1} - W_n \geq 0 \leftarrow (W_n)$ niemalejący

$\forall_n W_n - Z_n = -b_{2n+1} \leq 0$

$\Downarrow$

$\forall_n W_1 \leq W_n \leq Z_n \leq Z_1$ - stąd (W_n) ogr. z góry,
 (Z_n) ogr. z dołu

$\Rightarrow$ oba ciągi (W_n) i (Z_n) są zbieżne,

ale $W_n - Z_n = -b_{2n+1} \rightarrow 0 \Rightarrow$ ich granice są równe
z tw. o skalaniu (S_n) jest zbieżny.

Przykłady:

1. Zbieżność szeregu anharmonicznego

$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^{n-1} \cdot \frac{1}{n} = - \sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \cdot \frac{1}{n}$, $\frac{1}{n}$ maleje do 0,

wzrost szeregu spełnia warunki kryt. Leibniza.

2. Szereg $\sum_{n=2}^{\infty} \frac{(-1)^n}{\ln n}$ jest zbieżny (znow kryt. Leibniza)

3. Jeżeli $z \in \mathbb{C}$, $|z|=1$ i $z \neq 1$, to $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{z^n}{n}$ jest zbieżny

Dowód: kryt. Dirichleta: $a_n = z^n$, $b_n = \frac{1}{n}$.

(b_n) maleje do 0,

$|A_n| = |a_1 + \dots + a_n| = |z + z^2 + \dots + z^n| = \left| z \cdot \frac{1-z^{n+1}}{1-z} \right| \leq \underset{1}{|z|} \cdot \frac{|1| + |z|^{n+1}}{|1-z|}$

Oczywiście $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{z^n}{n}$ jest zbieżny tylko warunkowo.

$\frac{2}{|1-z|}$

Mnożenie szeregów

Rozstrzygnięliśmy już, jak wygląda sprawa łączności dodawania dla sum nieskończonych (wolno grupować wyrazy, o ile szereg jest zbieżny) i przemienności (wolno przestawiać wyrazy, gdy szereg jest bezwzględnie zbieżny).

A co z możliwością mnożenia względem dodawania?

Gdy mamy dwie skończone sumy

$$(a_1 + a_2 + \dots + a_n)(b_1 + b_2 + \dots + b_n)$$

otrzymujemy sumę iloczynów $a_i b_j$, gdzie $i, j \in \{1, 2, \dots, n\}$.

Mozemy je wypisać w jakiegokolwiek kolejności, bo dodawanie w przypadku sum skończonych jest przemienne.

A dla szeregów? Czy $(\sum_{i=1}^{\infty} a_i)(\sum_{j=1}^{\infty} b_j) = \sum_{i,j=1}^{\infty} a_i b_j$?

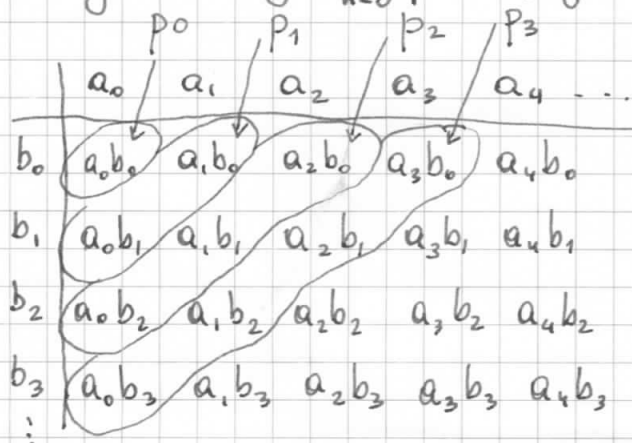
Co powinny spełniać szeregi $\sum a_i, \sum b_i$?

↑
w jakiejś ustalonej kolejności (a może w dowolnej?)

Jaką wybrać kolejność?

Najpierw ustalimy „ulubioną” kolejność iloczynów $a_i b_j$

Def: Iloczynem Cauchy'ego szeregów $\sum_{n=0}^{\infty} a_n$ i $\sum_{n=0}^{\infty} b_n$ nazywamy szereg $\sum_{n=0}^{\infty} p_n$, gdzie $p_n = \sum_{i=0}^n a_i b_{n-i}$

Dlaczego taki wybór?

(108)

Wyobraźmy sobie, że możemy nie 2 dowolne sumy długości $(n+1)$, ale 2 wielomiany stopnia n :

$$(a_0 + a_1x + a_2x^2 + a_3x^3 + \dots + a_nx^n)(b_0 + b_1x + b_2x^2 + b_3x^3 + \dots + b_nx^n) = \\ = a_0b_0 + (a_1b_0 + a_0b_1)x + (a_2b_0 + a_1b_1 + a_0b_2)x^2 + \dots + \left(\sum_{i=0}^n a_i b_{n-i}\right)x^n \\ + \left(\sum_{i=1}^n a_i b_{n-i+1}\right)x^{n+1} + \dots = p_0 + p_1x + \dots + p_nx^n + (\text{dalej już nie tak ładnie}).$$

Seriami podobne do zbadanego przez nas $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{x^n}{n}$, postaci $\sum_{n=0}^{\infty} a_n x^n$ lub ogólniej $\sum_{n=0}^{\infty} a_n (x-x_0)^n$ odgrywają w analizie matematycznej niewątpliwie ważną rolę, o czym niebawem się Państwo przekonają. Chcielibyśmy móc je myśleć jak „nieskończone wielomiany” - a więc $(a_0 + a_1x + a_2x^2 + \dots)(b_0 + b_1x + b_2x^2 + \dots) = p_0 + p_1x + p_2x^2 + \dots$ Czy to ma sens, to się wyjaśni niebawem, jest to w każdym razie powód do wytorania takiej, a nie innej kolejności iloczynów $(a_i b_j)$ (i ich pogrupowania).

Twierdzenie:

Niech serie $\sum_{n=0}^{\infty} a_n$, $\sum_{n=0}^{\infty} b_n$ będą bezwzględnie zbieżne, a wyrażeni szeregu $\sum_{n=0}^{\infty} c_n$ niech będą wszystkie iloczyny $a_i b_j$, ustawione w dowolnej kolejności.

Wówczas szereg $\sum c_n$ jest bezwzględnie zbieżny; jeżeli $\sum_{n=0}^{\infty} a_n = A$, $\sum_{n=0}^{\infty} b_n = B$, to $\sum_{n=0}^{\infty} c_n = A \cdot B$.

Cyli w przypadku, gdy $\sum a_n$ i $\sum b_n$ są bezwgl. zbieżne, możemy iloczyny $a_i b_j$ ustawić w dowolnej kolejności; a suma szeregu iloczynów będzie taka, jak trzeba.

Zanim udowodnimy te twierdzenie, polecam Państwu przykład, pochodzący od Cauchy'ego, wskazujący, że bez bezwzględnej zbieżności szeregów wyjątkowych możemy wpaść w tarapaty:

Przykład: Niech $a_n = b_n = \frac{(-1)^{n-1}}{\sqrt{n}}$, $a_0 = b_0 = 0$. Z kryt. Leibniza wiemy, że szeregi $\sum a_n$ i $\sum b_n$ są (warunkowo) zbieżne. Z drugiej strony

$$p_n = \sum_{i=0}^n a_i b_{n-i} = \sum_{i=1}^{n-1} \frac{(-1)^{i-1}}{\sqrt{i}} \cdot \frac{(-1)^{n-i-1}}{\sqrt{n-i}} = \sum_{i=1}^{n-1} \frac{(-1)^{n-2}}{\sqrt{i} \sqrt{n-i}} = \sum_{i=1}^{n-1} \frac{1}{\sqrt{i(n-i)}}$$

Zauważamy, że dla $i=1, 2, \dots, n$ mamy $i(n-i) \leq (n-1)^2$, więc $|p_n| = \sum_{i=1}^{n-1} \frac{1}{\sqrt{i(n-i)}} \geq \sum_{i=1}^{n-1} \frac{1}{\sqrt{(n-1)^2}} = \sum_{i=1}^{n-1} \frac{1}{n-1} = (n-1) \cdot \frac{1}{n-1} = 1$

a zatem szereg $\sum p_n$ jest rozbieżny (nie spełnia warunku koniecznego zbieżności).

Dowód twierdzenia: Niech $C_n = \sum_{k=0}^n |c_k|$. Jest to oczywiście ciąg niemalejący; by wykazać, że jest zbieżny (a więc że $\sum_{k=1}^{\infty} c_k$ jest bezwzgl. zbieżny), wystarczy udowodnić, że (C_n) jest ograniczony z góry.

Każdy z wyrazów $c_1, c_2, \dots, c_n$ jest postaci $a_i b_j$, dla pewnych i, j . Niech r będzie największym z indeksów przy a występującym w iloczynach $c_1, \dots, c_n$, s - najmniejszym indeksem przy b . Mamy wówczas

$$C_n = |c_1| + |c_2| + \dots + |c_n| \leq \left(\sum_{k=0}^r |a_k| \right) \cdot \left(\sum_{l=0}^s |b_l| \right) \leq \left(\sum_{k=0}^{\infty} |a_k| \right) \cdot \left(\sum_{l=0}^{\infty} |b_l| \right)$$

czyli $(C_n)_{n \in \mathbb{N}}$ jest ogr. z góry. Tym samym dowiedliśmy, że

$\sum c_n$ jest bezwzględnie zbieżny, a w szeregości - (110)
 - że wartość jego sumy nie zależy od kolejności wyrazów.

Aby zatem obliczyć $\sum_{n=0}^{\infty} c_n$ możemy ustawić sobie myślny $\sum c_n$ w dogodnej dla nas kolejności.

	a_0	a_1	a_2	a_3	...
b_0	$a_0 b_0$	$a_1 b_0$	$a_2 b_0$	$a_3 b_0$	
b_1	$a_0 b_1$	$a_1 b_1$	$a_2 b_1$	$a_3 b_1$	
b_2	$a_0 b_2$	$a_1 b_2$	$a_2 b_2$	$a_3 b_2$	
b_3	$a_0 b_3$	$a_1 b_3$	$a_2 b_3$	$a_3 b_3$	
$\vdots$					

$$\sum_{n=0}^{\infty} c_n = a_0 b_0 + a_0 b_1 + a_1 b_1 + a_1 b_0 + a_0 b_2 + a_1 b_2 + a_2 b_2 + a_2 b_1 + a_2 b_0 + \dots$$

Dlaczego tak? Bo jeżeli $A_n = \sum_{k=0}^n a_k$, $B_n = \sum_{k=0}^n b_k$, to

$$A_0 B_0 = a_0 b_0 = c_0$$

$$A_1 B_1 = (a_0 + a_1)(b_0 + b_1) = a_0 b_0 + a_0 b_1 + a_1 b_0 + a_1 b_1 = c_0 + c_1 + c_2 + c_3$$

$\vdots$

$$A_n B_n = c_0 + c_1 + \dots + c_{n^2+2n}$$

Jeżeli więc $S_n = \sum_{k=0}^n c_k$, to $S_{n^2+2n} = A_n B_n$ i $\lim_{n^2+2n} S_{n^2+2n} =$

$$= \lim_{n \rightarrow \infty} A_n \cdot \lim_{n \rightarrow \infty} B_n = A \cdot B$$
, a więc podciąg (S_{n^2+2n}) ciągu

(S_n) zbiega do AB . No, ale ciąg (S_n) jest zbieżny (bo $\sum c_n$ jest zbieżny), więc $\lim_{n \rightarrow \infty} S_n = A \cdot B$.

(111)

Gdy ograniczymy się do iloczynu Cauchy'ego szeregów $\sum a_n$ i $\sum b_n$ (a nie - dowolnego przedstawienia iloczynów $a_i b_j$), możemy nieco osłabić wymagania względem szeregów $\sum a_n, \sum b_n$:

Twierdzenie (Mertens)

Niech szeregi $\sum a_n$ i $\sum b_n$ będą zbieżne, w tym co najmniej jeden - bezwzględnie. Wtedy iloczyn Cauchy'ego

$\sum p_n$ tych szeregów jest zbieżny

$$\sum_{n=0}^{\infty} p_n = \sum_{n=0}^{\infty} a_n \cdot \sum_{n=0}^{\infty} b_n.$$

$\underbrace{\hspace{10em}}_A \quad \underbrace{\hspace{10em}}_B$

Franz (François) Mertens (1840-1927). Ur. w Środzie Wlkp. Studia w Berlinie u Weierstrassa, Kroneckera i Kummara, od 1865 wykładowca UJ, od 1884 - na politechnice w Grazu i na uniw. w Wiedniu (tam uczył m.in. Schrödingera). Osiągnięcia w analitycznej teorii liczb.

Dowód: Oznaczmy sumy częściowe szeregów $\sum a_n, \sum b_n$ i $\sum p_n$ odpowiednio przez A_n, B_n i P_n . Zauważmy też, że to

$\sum a_n$ jest bezwzględnie zbieżny. Chcemy wykazać, że $\lim_{n \rightarrow \infty} P_n = \lim_{n \rightarrow \infty} A_n \cdot \lim_{n \rightarrow \infty} B_n$.

$$P_n = \sum_{i+j \leq n} a_i b_j = a_0(b_0 + b_1 + \dots + b_n) + a_1(b_0 + \dots + b_{n-1}) + \dots + a_{n-1}(b_0 + b_1) + a_n b_0 =$$

$$= a_0 B_n + a_1 B_{n-1} + \dots + a_{n-1} B_1 + a_n B_0,$$

stąd $A_n B_n - P_n = (a_0 + a_1 + \dots + a_n) B_n - P_n =$

$$= a_0 B_n + a_1 B_n + \dots + a_n B_n - a_0 B_n - a_1 B_{n-1} - \dots - a_n B_0$$

$$= \underbrace{a_1 (B_n - B_{n-1}) + a_2 (B_n - B_{n-2}) + \dots + a_{n-1} (B_n - B_1) + a_n (B_n - B_0)}_{\uparrow}$$

Chcemy wykazać, że ta suma jest mała.

Jeżeli n jest duże, to poszczególne jej wyrazy są małe,

bo (B_k) jest zbieżny, więc $B_n - B_{n-1}, B_n - B_{n-2}$ itp

są małe dla dost. dużych n , a a_1, a_2 są ograniczone.

Dla odmiamy jej końcowe wyrazy są małe, bo wprawdzie

$B_n - B_1$ czy $B_n - B_0$ może być nie małe, ale $a_k \xrightarrow{k \rightarrow \infty} 0$.